

RATIONALISMENS POSTULAT

Vi sade nyss att det är med hänvisning till en vetenskap och en filosofi de betecknat såsom "rationell", som de moderna strävar att utestänga allt "mysterium" från världen sådan de föreställer sig den. Man skulle faktiskt kunna säga att ju trängre begränsad en uppfattning är, desto strängare "rationell" anses den vara. För övrigt vet man nog att de hetsigaste förnekarna av all översinnlig verklighet alltifrån 1700-talets "encyklopedister" är särskilt förtjusta i att jämt och samt åberopa sig på "förnuftet" och att förklara sig som "rationalister". Mellan denna populära "rationalism" och "rationalismen" i egentlig filosofisk mening är det i det hela taget endast en gradskillnad. Den ena och den andra motsvarar väl samma tendenser, vilka under den moderna tidens hela lopp bara gått till allt större överdrifter, samtidigt som de alltmer "populariserats". I andra sammanhang har vi redan så ofta haft tillfälle att tala om "rationalismen" och att bestämma dess främsta kännetecken att vi nästan skulle kunna nöja oss med att i detta ämne hänvisa till några av våra tidigare arbeten (1). Likväl är denna fråga så nära förbunden med själva föreställningen om en kvantitativ vetenskap att vi ej kan underlåta att här säga om så blott ytterligare några ord härom.

Vi påminner alltså om att rationalismen i egentlig mening går tillbaka på Descartes, och det är att märka att den således från sin första begynnelse är omedelbart förknippad med tanken om en "mekanistisk" fysik. Protestantismen hade för övrigt berett vägen för den, när den med "tankefriheten" införde ett slags rationalism i religionen, även om ordet "rationalism" ännu icke existerade utan uppfanns först när samma tendens gjorde sig mer uttryckligt gällande på filosofins område. I alla sina former definierar sig rationalismen huvudsakligen med tron på förnuftets överhöghet, en tro som förkunnas såsom en verklig "dogm" och innebär att man förnekar allt som tillhör det överindividuella, i synnerhet den rena intellektuella intuitionen, vilket logiskt medför att man utesluter all verklig metafysisk kunskap. Samma förnekelse har i ett annat förhållande till resultat att man förkastar all andlig auktoritet, vilken nödvändigtvis har ett "övermänniskt" ursprung. Rationalism och individualism är därmed så nära samhöriga att de faktiskt oftast sammanblandas, dock utom ifråga om några nyare filosofiska teorier, vilka utan att vara rationalistiska likväl icke är mindre exklusivt individualistiska. Vi kan från och med nu lägga märke till hur väl denna rationalism överensstämmer med den moderna tendensen till förenkling: denna, som naturligtvis alltid arbetar med att inskränka tingen till sina lägsta beståndsdelar, gör sig i själva verket gällande framför allt genom att vilja avskaffa hela det överindividuella området för att senare komma därefter att vilja hänföra allt som blir kvar, det vill säga allt som tillhör det individuella, till enbart det sinnliga eller kroppsliga tillvarosättet, och detta slutligen till blott ett aggregat av kvantitativa bestämningar. Man ser utan svårighet hur allt detta strängt sammanfogas, så att det bildar lika många nödvändiga etapper av en och samma "nedsättning" av de föreställningar som människan gör sig om sig själv och världen.

Det finns ännu ett annat slags förenkling, som är oskiljaktigt förbunden med den cartesianiska rationalismen och som först och främst yttrar sig i att reducera andens hela natur till "tänkande" och kroppens hela natur till "utsträckning". I detta senare avseende är det för övrigt här vi har, som vi redan sett, grunden till själva den "mekanistiska" fysiken och, skulle man kunna säga, utgångspunkten för tanken om en helt kvantitativ vetenskap (2). Men detta är inte allt: vad avser "tänkandet" verkar en annan överdriven förenkling just såsom Descartes föreställer sig dess grund, som han också kallar "sunda förnuftet" (vilket, om man tänker på uttryckets allmänt gängse bemärkelse, leder tanken till en synnerligen medelmåttig nivå) och som han förklarar vara den bäst delade saken i världen, vilket redan det innebär något slags föreställning om "jämlighet" och för övrigt är blott alltför tydligt falskt. Häri förväxlar han

helt enkelt det "aktuella" förnuftet med "rationaliteten", för så vitt denna egentligen är ett särskilt kännetecken för människan som sådan (3). Förvisso finns den mänskliga naturen hel och hållen i varje individ, men den yttrar sig på mycket olika sätt enligt de egenarter som hör till individerna var och en för sig och som i dem förenar sig med denna särskilda natur för att bilda deras väsens fullständighet. Att tänka annorlunda är att tänka att de mänskliga individerna alla är varandra lika och skiljer sig åt *solo numero* (4). Ur detta har direkt uppstått alla de betraktelser över "människoandens enhet" som de moderna jämt och ständigt åberopar sig på för att förklara alla slags saker, varav somliga icke ens är av det "psykologiska" slaget, som till exempel faktum att samma traditionella symboler påträffas vid alla tider och på alla orter. Utom att det för dessa i verkligheten inte handlar om "anden" utan endast om det "mentala", kan i detta finnas endast en falsk enhet, ty den verkliga enheten kan inte höra till det individuella området, vilket är det enda de har i sikte som talar sålunda. För övrigt gäller detta mer allmänt alla dem som tror sig kunna tala om "människoanden", som om anden kunde stå under intryck av en särart. Den naturgemenskap artens individer äger kan i alla händelser ha yttringar av endast mycket allmänt slag och är fullkomligt oförmögen att svara för de likheter som tvärtom avser mycket exakta detaljer. Men hur skall man få dessa moderna förstå att den fundamentala enhet alla traditioner äger egentligen kan förklaras endast med det "övermänskliga" som finns i dem? Å andra sidan och för att återkomma till det som verkligen är blott mänskligt, var det tydligen genom inspiration av den cartesianska uppfattningen, som Locke, den moderna psykologins grundare, trodde sig kunna förklara att man för att veta vad grekerna och romarna en gång tänkte (ty hans horisont sträckte sig ej längre än till den västerländska "klassiska" antiken) endast behövde efterforska vad våra dagars engelsmän och fransmän tänker, ty "människan är överallt och alltid densamma". Intet kan vara mer felaktigt, och likväl har psykologerna alltid nöjt sig med detta, ty alltmedan de inbillar sig tala om människan i allmänhet, är i verkligheten det mesta av vad de säger tillämpligt endast på den moderne europén. Är icke detta att redan tro sig ha förverkligat denna enhetlighet, som man för närvarande strävar att påtvinga alla mänskliga individer? Det är sant att just på grund av de ansträngningar, som gjorts i denna riktning, skillnaderna håller på att minska och psykologernas hypotes därför är icke fullt så felaktig i dag som den var på Lockes tid (likväl givetvis på villkor att man noga aktar sig för att vilja, som han gjorde, tillämpa den på det förflutna). Men trots allt kan, som vi tidigare sade, gränsen aldrig nås, och så länge världen består, kommer det alltid att finnas skillnader, som icke kan reduceras. Är det då till råga på allt sättet att lära känna den mänskliga naturen att till förebild taga ett "ideal", som strängt taget kan kallas blott "undermänskligt"?

Med detta sagt återstår alltså att förklara varför rationalismen är förknippad med tanken om en uteslutande kvantitativ vetenskap eller rättare sagt varför den senare framgått ur den förra. Härvidlag måste man erkänna att det finns ett betydande inslag av sanning i de kritiska anmärkingar Bergson riktar mot det som han med orätt kallar "intelligensen" och som i själva verket endast är förnuftet och även, noggrannare taget, en viss användning av förnuftet byggd på den cartesianska uppfattningen, ty det är slutligen ur denna uppfattning, som alla former av den moderna rationalismen utgått. För övrigt är att märka att filosoferna ofta säger mycket riktigare saker, när de argumenterar mot andra filosofer, än när de avser att lägga fram sina egna åsikter. Då envar av dem i allmänhet ganska väl ser de andras fel, gör de på sätt och vis slut på varandra. Det är sålunda som Bergson, om man gör sig mödan att rätta hans misstag rörande terminologin, väl visar felen i rationalismen (vilken långt ifrån att sammanblandas med den verkliga "intellektualismen" i själva verket är dess negation) och bristerna i förnuftet. Men han har i sin tur icke desto mindre fel, när han för att fylla dessa brister söker i det "underförnuftiga" i stället för att höja sig till det "överförnuftiga" (det är därför som hans filosofi är lika individualistisk och lika fullkomligt okunnig om den överindividuella ordningen som hans motståndares). När han alltså klandrar förnuftet, som vi här måste återge dess verkliga namn, för att "på

ett konstlat sätt dela upp det verkliga”, behöver vi ingalunda antaga hans egen idé om ”det verkliga”, om så blott hypotetiskt och provisoriskt, för att förstå vad han i grund och botten menar. Det handlar tydligen om att reducera alla ting till förmodat homogena eller sinsemellan identiska element, vilket icke är något annat än att reducera till det kvantitativa, ty det är endast från denna synpunkt, som dylika element kan fattas. Denna ”uppdelning” påminner rent av ganska tydligt om de ansträngningar man gjort att införa en diskontinuitet, som egentligen tillhör endast den rena eller numeriska kvantiteten, det vill säga i det hela taget den tidigare omtalade tendensen att inte vilja erkänna såsom ”vetenskapligt” annat än det som kan ”besiffras” (5). Likaså när han säger att förnuftet trivs bara när det ägnar sig åt ”det fasta”, att detta på sätt och vis är dess eget område, synes han inse den tendens förnuftet oundvikligen har, när det är hänvisat till sig självt, att ”materialisera” allt, i den vanliga betydelsen av ordet ”materialisera”, det vill säga att i alla ting betrakta endast dessas grövsta tillvaroformer, eftersom det är i dessa kvaliteten är som mest minskad till kvantitetens fördel. Det är bara det att han förefaller betrakta snarare resultatet av denna tendens än dess utgångspunkt, varför man skulle kunna beskylla honom för en viss överdrift, ty det finns uppenbarligen grader i denna ”materialisering”. Men om man granskar de vetenskapliga uppfattningarnas nuvarande tillstånd (eller snarare, som vi i det följande skall se, ett tillstånd som nu redan är något förgånget), är det nog säkert att de kommer så nära som möjligt att representera materialiseringens sista eller lägsta grad, där den sålunda utbredda ”fastheten” har nått sitt maximum, och detta är rent av ett särskilt kännetecken för den tidsålder vi kommit in i. Naturligtvis påstår vi inte att Bergson själv förstått dessa ting så klart som framgår av denna ”översättning” av hans språk, och detta förefaller även föga sannolikt med tanke på de många sammanblandningar han ständigt gör sig skyldig till. Men det är icke desto mindre sant att det är just genom konstaterandet av vad den nuvarande vetenskapen är som han kommit att hysa dessa åsikter och att på grund härav detta vittnesbörd av en människa, som själv otvivelaktigt är en företrädare för den moderna andan, icke kan anses betydelselöst. Frågorna om vad hans egna teorier rätteligen skall anses representera och vilken betydelse de skall tillmätas skall avhandlas i en annan del av denna studie. Allt som vi för stunden kan säga därom är att de motsvarar en annan aspekt av och på sätt och vis en annan etapp i denna avvikelse, som i sin helhet egentligen bildar den moderna världen.

För att sammanfatta det föregående kan vi ännu en gång säga detta: I egenskap av att vara negationen av varje princip högre än förnuftet har rationalismen till ”praktisk” konsekvens att uteslutande bruka detta förblindade förnuft, om man så får kalla det, just därigenom att det sålunda är isolerat från det rena och transcendentia intellektet, vars ljus det har till enda normala och rättmätiga uppgift att återspegla på det individuella området. Alldenstund detta förnuft har mistat all verklig förbindelse med detta överindividuella intellekt, kan det numera sträva endast nedåt, det vill säga mot tillvarons lägre pol, och tränga allt djupare ner i ”materialiteten”. I samma mån mister det efterhand till och med sanningens själva idé och når därhän att det söker endast största möjliga bekvämlighet för sin inskränkta förståelse, vari det för övrigt finner en omedelbar tillfredsställelse i just själva sin strävan nedåt, emedan denna leder det i den riktning som alla tings förenkling och förenhetligande anvisar. Det lyder alltså denna tendens desto lättare och snabbare som dennas verkningar överensstämmer med dess önsningar, och denna allt snabbare nedgång kan till sist icke utmynna i annat än det som vi kallat ”kvantitetens herravälde”.

Noter

(1) Se främst *Orient et Occident* och *La Crise du Monde moderne*.

(2) Vad gäller den föreställning, Descartes gör sig av vetenskapen, är att märka att han påstår att man kan nå därhän att man av alla ting har ”klara och tydliga” ideer, det vill säga liknande de matematiska ideerna, och att sålunda erhålla en ”evidens”, som likaså är möjlig endast i matematiken.

(3) Om man tar den klassiska definitionen av människan såsom ”förnuftigt djur”, representerar ”förnuftigheten” däri den ”artskillnad”, varigenom människan skiljer sig från alla andra djurarter. Den är för övrigt tillämplig endast inom djursläktet eller med andra ord är den egentligen endast det som skolastikerna kallade en *differentia animalis* [en skillnad djuren emellan, ö.a.]. Man kan alltså inte tala om ”förnuftighet” vad avser de varelser som tillhör andra existensstillstånd, i synnerhet överindividuella tillstånd, såsom till exempel änglarnas. Detta stämmer väl överens med faktum att förnuftet är en förmåga av uteslutande individuellt slag, som på intet sätt skulle kunna överskrida det mänskliga områdets gränser.

(4) Blott till antalet. Övers. not.

(5) Med avseende på detta skulle man kunna säga att av alla de betydelser, som ligger i det latinska ordet *ratio*, har endast en bevarats, nämligen ”beräkning”, i det ”vetenskapliga” bruk som för närvarande göres av förnuftet.

Ovanstående text utgör kapitel XIII av René Guénons bok *Kvantitetens herravälde och tidens tecken*. Boken är en översättning från franskan av Lars Adelskog. Originalets titel är *Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps*. Svenska översättningen © Lars Adelskog 2013. Eftertryck eller annan återpublicering, helt eller delvis, såsom elektronisk text på internet eller på annat sätt, förbjöds.